
Розділ 2. Історія держави і права

А.А. НАСТЮК. ФОРМУВАННЯ ФУНКЦІЙ КНЯЗІВСЬКОЇ ВЛАДИ В ПЕРІОД КНЯЗЯ ОЛЕГА

Висвітлюються важливі проблемні питання формування князівських функцій в період правління князя Олега. Дослідивши військові походи князя Олега, автор виявив, які функції почались формуватись князівською владою і як вони реалізовувались на практиці. Автор дійшов висновку, що під час боротьби Олега за Київ та під час походу на Константинополь почала формуватись військова функція князівської влади. Встановлено, що здійснення князем військової функції дало можливість створити потужну у військовому відношенні та достатньо в економічному плані стабільну державу Київська Русь.

Ключові слова: князівська влада, формування функцій князівської влади в Київській Русі; період правління князя Олега.

Osveщается важность проблемных вопросов формирования княжеских функций в период правления князя Олега. Изучив военные походы князя Олега, автор определил, какие функции формировались княжеской властью, и как они реализовывались на практике. Автор пришел к выводу, что во время борьбы Олега за Киев, а также во время похода на Константинополь начала формироваться военная функция княжеской власти. Установлено, что реализация князем военной функции дала возможность создать сильное в военном отношении и достаточно в экономическом плане стабильное государство Киевская Русь.

Ключевые слова: княжеская власть, формирование функций княжеской власти в Киевской Руси; период правление князя Олега.

Problem issues of formation of Princes functions in the period of Oleg's governing are revealed in the article. Having investigated the Prince Oleg's military campaign the author presents the functions of prince power and their realization into practice. The author comes to a conclusion that military function of the prince power began to form within his struggle for Kyiv and military campaign to Constantinople. It is stated that this military function gave an opportunity to create a powerful stable state – the Kyivan Rus.

Key words: prince power, the formation of functions of Prince power in Kyivan Rus, period of governing of prince Oleg

Дослідження формування функцій князівської влади за часів князювання Олега дасть змогу більш детально з'ясувати як виникнення інституту глави держави, так і ту роль, що має виконувати глава держави. Тобто, встановити, чи головним завданням глави держави є підпорядкування виконавчої гілки влади, чи підтримка стабільності в суспільстві через представницькі функції. Отже, дане дослідження дасть нам можливість відповісти на питання, чи має Україна рухатись шляхом створення президентської республіки, чи президент має бути символом нації, головним завданням якого буде підтримка єдності держави.

Проблема нашого дослідження полягає в необхідності з'ясувати характер формування функцій князівської влади в період правління князя Олега.

Державну діяльність князя Олега досліджували такі вчені як П.П. Толочко, М.Ю. Брайчевський, М.М. Карамзін, В.О. Ключевський. В своїх роботах вони визнали важливість впливу діяльності князя на процес державотворення в Київській Русі.

Метою нашої роботи є з'ясування характеру функцій князівської влади у період правління князя Олега. Це дасть змогу виділити основні пріоритетні завдання князівської влади за тих часів. Для цього ми дослідимо літописні дані, присвячені запрошенню Рюрика до землі «Ільменських словен», де вказуються для вирішення яких завдань він був запрошений. Літописець зазначає, що він був запрошений для того, щоб навести порядок у Славії та правити «по праву».

Проте, діяльність князів була багатосторонньою. В.О. Ключевський у своїй роботі «Курс Русской Истории» зазначив, що основні напрями діяльності київських князів полягали у підкоренні східного слов'янства, збиранні податків, здійсненні управління торгівлею, укладенні договорів з Візантією, організації оборони торгівельних шляхів та степових кордонів¹. Вчений наголошує, що князь виконував не тільки військову функцію, але й економічну (збір податків, контроль над торгівлею), дипломатичну (укладання міжнародних договорів). Саме В.О. Ключевський встановив причину запрошення Рюрика на князювання.

Можна погодитись із вченим, що у князя були три основні функції. Слід думати, що коли ільменські словени, меря та інші племінні союзи запрошували Рюрика на князювання, то ставили перед ним виконання саме зазначених функцій². Але чи дійсно ільменські та інші племінні союзи (Славія) ставили перед собою за мету підкорення східного слов'янства? Адже у той період у них був конфлікт із скандинавами, а тому вони орієнтувались скоріше на оборону своїх земель, аніж на наступ на південь. Тому ми не вважаємо, що північний напівслов'янський союз племен ставив перед собою за мету захоплення південного слов'янського союзу, та й послідує дії Рюрика підтверджують нашу гіпотезу.

Відомо, що Рюрик не організував жодного військового походу проти південного племінного союзу (Русь). У війні з Аскольдом та Діром він тільки захищав територію підвладних йому племінних союзів³. Навіть тоді, коли Олег за підтримки ільменських словен захопив Київ – центр південно-слов'янського союзу, то виявилось, що ільменські словени не мали з цього ніякої вигоди. Більше того, резиденція князя перемістилась із Новгороду до Києва, а словени, кривичі, меря були зобов'язані платити данину варягам в розмірі 300 гривень⁴. Отже, після завоювання Олегом південного союзу племен (Русь) північний племінний союз втратив своє політичне значення, та ще й був змушений платити варягам данину. Саме тому, на нашу думку, він не був зацікавлений у завоюванні південного союзу племен (Русь).

Можливо, ільменські словени запросили Рюрика для визволення північного союзу племен від скандинавів, які брали з них данину⁵. Але за свідченнями літописів, на момент запрошення Рюрика на князювання північний союз племен уже вигнав скандинавів із своїх земель⁶. Отже, військовий потенціал північного союзу був здатний захистити свої території від загарбників і без Рюрика.

Виконання князем військової функції полягало в охороні південних кордонів від набігів кочових степових народів. Після захоплення Олегом Києва таке завдання було актуальним, але воно аж ніяк не могло бути причиною запрошення на князювання до ільменських словен, кривичів та мері, адже ці племена мешкали на півночі, і їм аж ніяк не могли загрожувати південні степові народи. Адже лісова місцевість була непридатною для масового випасання тварин і важкодоступною для просування кінноти. Важливою військовою функцією була оборона торгівельних шляхів. В.О. Ключевський вказує на необхідність оборони південних торгових шляхів. Але для північних племен це навряд чи стало б причиною

запрошення Рюрика, адже не існує даних, що вони вели там інтенсивну торгівлю.

Арабські джерела, згадуючи про три групи русів, зазначали, що торгівля інтенсивно розвивалась в Куябі (Києві)⁷. Отже, торгівля велась через Київ і саме тому південний племінний союз мав би дбати про безпеку торговельного шляху до Візантії. Саме тому захист південних торгових шляхів був завданням князів Олега та Аскольда, а не Рюрика.

Важливою функцією князя була дипломатична. Водночас немає жодних даних про те, що Рюрик здійснював інтенсивну дипломатичну діяльність. Саме тому дипломатична діяльність не могла бути причиною запрошення Рюрика на князювання.

Економічна діяльність пов'язана із збором данини, а тому теж, на нашу думку, не могла стати основною причиною запрошення Рюрика на князювання. Адже вигоди племінні союзи не мали, віддаючи частку свого багатства прийшлому князю.

Управління торгівлею також не могло бути причиною запрошення Рюрика, адже, якщо вірити літописам, у північних племінних союзів не було проблем з регулюванням торгівлі. Саме тому виконання князем економічних функцій не могло бути причиною запрошення Рюрика на князювання.

Отже, визначені В.О. Ключевським напрями діяльності київських князів не могли бути причиною запрошення на князювання Рюрика.

У літописах повідомляється, що після того як північні племена вигнали варягів, вони почали воювати між собою. Саме тоді вони вирішили запросити князя: «Поищем себе князя, иже бы володел нами и рядиль по праву»⁸. Рюрик мав забезпечити мир між племенами, які входили до племінного союзу Славів. Він мав виступити арбітром в конфліктах між племенами та вирішувати їх згідно норм права. Згадка про існування права в ільменських словен знаходимо в Патріаршому (або Ніконовському) літописі. В ньому є повідомлення, про те, що коли словени та інші племена запросили до себе на князювання Рюрика, то багато претендентів відмовились, так як боялись їхніх звичаїв та специфічних норм права⁹. В Устюжському літописі зазначено, що послі, які запрошували на князювання, звернулись до претендентів з такими словами: «Земля наша добра, и велика, и обильна, а нарядника в ней нет»¹⁰. Під словом «нарядника» слід розуміти «князь». Заслугує на увагу ще одне із повідомлень Устюжського літопису: «И восташа сами на ся . И бысть межь ими рать велика у себе. И восташа город на город. И несть между ими правды»¹¹. Отже, племена, пересварившись між собою, перестали діяти згідно норм права. Кожне з них розраховувало на свою військову силу, і не було нікого, хто б міг виступити арбітром і розсудити їх згідно норм права. Саме для цього їм був потрібний князь. Якщо ж з'ясувати причини виникнення конфлікту, то, на підставі літописних даних¹², ми припускаємо, що причиною конфлікту племен між собою було, очевидно, будівництво міст. Можливо, їх будували на кордоні міжплемінних союзів і саме через це виникли суперечки стосовно кордонів племен, або ж їх почали будувати на відвоєваній у скандинавів території, яку племена не змогли мирно розподілити. До цієї думки ми дійшли у зв'язку з тим, що літописець, вказавши про будівництво міст, одразу повідомив про конфлікт. Отже, ільменським словенам князь був потрібний не стільки для захисту від зовнішнього ворога, як від самих членів союзу. Без князя союз міг вести війни, будувати міста, але не міг забезпечити внутрішній мир. На наш погляд, регулятивна функція є найголовнішою функцією, адже без

внутрішнього спокою неможливо ні боротися проти зовнішнього ворога, ні збирати податки, ні мирно торгувати. Відсутність будь-якого регулювання відносин між племенами привело б до розвалу союзу. Князь Олег протягом свого правління належним чином здійснював регулятивну функцію, адже у період його перебування при владі не виникло внутрішніх конфліктів у Славії, а потім і в Київській Русі.

Здійснення військової функції може бути або активним або пасивним. Активне здійснення полягає в безпосередньому застосуванні збройних сил для досягнення поставленої мети. Пасивне – полягає в організації дій, спрямованих на запобігання прямого використання збройних сил, при цьому задіюються міри, які унеможливають або ускладнюють ведення для ворогів військових дій. Військові заходи можуть бути спрямовані на побудову військової матеріальної бази, яка має забезпечити успіх у війні.

Прикладом здійснення князем Олегом військових функцій можуть бути його успішні військові походи. Першим військовим походом князя Олега був похід на південь з метою захоплення Києва. Під час цього походу він блискуче проявив свої військові та організаторські здібності. Разом з ним участь у поході брали племена північнослов'янського союзу (Славія), а також варяги, чудь, меря весь тощо. Можна стверджувати, що головною військовою силою були не слов'янські племена, так як більшість учасників походу відносились до неслов'янських племен.

Військові дії князя Олега ставили за мету досягнення двох цілей. Перша ціль полягала у взятті під свій контроль торгівельного шляху від «Варяг у Греки», що проходив через Дніпро, і захоплення столиці та координуючого центру південослов'янського союзу – Києва. Вирішення першого завдання автоматично призвело до вирішення другого, так як столиця союзу належала до системи міст, які контролювали цей шлях. Отже, перше, що зробив Олег – це захоплення ключових транзитних міст, які контролювали торгівельний шлях на берегах Дніпра, а саме: Смоленська, Любеча та Києва¹³.

Друга мета полягала в підпорядкуванні собі племінного союзу полян, до якого входили, на думку М.Ю. Брайчевського, поляни, древліани та частина сіверян і дреговичі¹⁴. Полянському союзові були підпорядковані такі племена як уличі, тиверці, дуліби, волиняни, бужани та білі хорвати. У сукупності усі вони входили до південного союзу під назвою Русь. На нашу думку, є підстави вважати, що радимичі теж входили до об'єднання Русь. Очевидно, М.Ю. Брайчевський не зарахував радимичів до Русі, так як, згідно літопису, вони платили данину Хазарам¹⁵.

Олег, захопивши Київ, підпорядкував своїй владі не тільки полян, але й древліан і сіверян, після цього він нібито наказав чи запропонував радимичам платити данину не хазарам, а йому. До землі радимичів, за повідомленням літописців, Олег пішов раніше, ніж до землі уличів та тиверців¹⁶. Така хронологія суперечить здоровому глузду князя, адже приєднання радимичів призвело б до прямої конфронтації з Хазарією, а якщо ще взяти до уваги, що не всі члени союзу Русь були приєднані, то вони представляли для Олега небезпеку. Можна припустити, що ведення війни на два фронти могло призвести до перехоплення ворогом ініціати-ви та до поразки князівського війська.

Необхідно врахувати і те, що в захоплених землях Олегу навряд чи вдалось сильно закріпити свої позиції. Тому при перших його невдачах на цих землях могли розпочатись повстання. Про це свідчить і те, що після підкорення кривичів

Хазарія не почала військових дій проти Олега. Отже, якби радимичі були підвладні хазарам, то вони повинні були б втрутитись у конфлікт, з тим, щоб відновити попереднє status quo. Якби хазари не вжили таких заходів, це означало б, що радимичі не були в залежності від них і не платили їм данину. Треба брати до уваги і той факт, що Дніпро протікав по території радимичів. Тому слід зважати на те, що така територія була підконтрольна не хазарам, а русичам, адже це була частина торгівельного шляху з «варягів до Візантії». Помилку літописця можна пояснити тим фактом, що в той період руські правителі мали той самий титул, що і хазарські – Хакан. У джерелах, якими користувався літописець, мова, можливо, йшла не про державу, а про правителя, якому радимичі платили данину. Літописець міг припустити помилку, вважаючи, що титул Хакан має відношення не до русів, а до хазар. Слід вважати, що по смерті Аскольда та Діра без війни були підпорядковані Олегу древляни, сіверяни, і тільки уличі та тиверці чинили спротив, тому й літописець виділив такий факт. Окрім того, в літописі перераховувались племена, які платили хазарам данину: поляни, сіверяни та в'ятичі, але нічого не було сказано про радимичів¹⁷.

Отже, на боці Олега, який прагнув захопити Київ, виступив північний союз племен (Славія), куди входили кривичі, весь, меря, словени, а також племінний союз чуді та варяги. На боці Аскольда та Діра був південний слов'янський союз, який мав назву Русь, і до якого входили поляни, яким були підпорядковані уличі, тиверці, дуліби, волиняни, бужани, та білі хорвати, а також древляни, сіверяни, радимичі. Усі вони у сукупності становили об'єднання, що мало назву Русь.

Метою князя Олега було завоювати і підкорити своїй владі Русь з тим, щоб стягнути з неї данину та поповнювати армію новими воїнами. У сукупності все це давало можливість контролювати йому шлях із «варягів в греки» та збагачувати свою скарбницю.

Дослідження діяльності князя Олега щодо захоплення Києва, а потім і готування додержавного союзу Русь, дає можливість простежити формування функцій князівської влади, зокрема, військової функції. Завоювання князем Олегом Русі можна поділити на три етапи, або, (стадії).

Перший етап – це підготовка війська до походу. Роль князя на цьому етапі є надзвичайно великою. Без нього для Славії було б доволі проблематичним зібрати військові сили, які склалися, у першу чергу, із словен, меря, весь, кривичів, та залучити до походу чудь та варягів. Що у Славії були досить значні труднощі, відомо із повідомлень літописців. Як уже зазначалося вище, не дивлячись на отриману перемогу над варягами, союзні племена Славії не могли досягти домовленостей і розпочали війну між собою¹⁸. Отже, саме тому ми робимо висновок, що неможливо було проводити організованих та масштабних походів без князівської влади, яка б дисциплінувала поведінку як власних воїнів, так і союзників. Адже під час походу можуть виникнути конфлікти і тільки сильна влада могла їх врегулювати. Саме князь став об'єднуючою силою таких різнобарвних союзників, які входили до об'єднання Славія. Окрім того, тільки сильна влада могла провести широкомасштабні приготування до військового походу.

Другий етап розпочався, коли військо Олега рушило на Київ. Цей похід мав за мету захоплення дніпровського торгівельного шляху та столиці Куявії. Велику роль у підкоренні населення різноплемінного союзу Куявія відіграли організаційно-дипломатичні якості князя. Адже жителі Смоленська перейшли на бік князя Олега після тривалих дипломатичних переговорів. Важливу роль в захопленні

Смоленська відіграла присутність в таборі Олега князя Ігоря¹⁹.

Смоленськ, слід думати, був опорним пунктом Аскольда в землях кривичів. У Ніконовському літописі повідомляється, що Аскольд воював з полочанами²⁰, які були в союзі з кривичами, а ті, як відомо, входили до північного союзу племен Славія. Очевидно, Аскольду вдалося під час походу проти полочан захопити частину земель кривичів включно із Смоленськом, який був їхнім центром та вигнати їх з міста. Відомо, що у Смоленську, коли його захопив Олег, кривичів не було, адже вони отаборились у його стані²¹.

Після захоплення Смоленська Олег отримав контроль над Любечом, що відкривало прямий шлях на Київ²². Проте, князь Олег, замість того, щоб рушити на Київ з усім своїм військом, використав лише незначну його частину. Літопис повідомляє, що він нібито хотів замаскувати свій загін під купців і заманити київських князів на свій човен, а потім вбити їх²³. Повідомлення літописця про це є суперечливим. П.П. Толочко вважає, що вбивство Аскольда та Діра сталося через зраду київських бояр²⁴. Очевидно, київські князі Аскольд та Дір почали вести перемовини з князем Олегом. В іншому випадку вони б не дозволили йому так близько наблизитись до Києва. Маючи невелику військову дружину, князь Олег, вбивши Аскольда та Діра, зміг завдяки зраді київських бояр легко ввійти до Києва. За допомогою зрадників він встановив повний контроль над містом.

Деякі дослідники, зокрема, М.М. Карамзин вважають, що кияни, дізнавшись про загибель Аскольда і Діра, злякалися і визнали князя Олега своїм володарем та впустили його в місто²⁵. Версія вченого, на наш погляд, не відповідає дійсності, адже саме київська дружина мала досвід важкої війни проти Візантії. Саме тому звинувачувати киян в боягузтві немає підстав²⁶. Крім того, після підступного вбивства київських князів слову Олега кияни не повірили б, а тому місто йому не здали б без бою.

Практика вбивства противника під час мирних переговорів здійснювалась київськими князями і в наступні роки. Наприклад, так діяв князь Володимир, коли вирішив вбити на перемовинах свого брата Ярополка, і скористався допомогою не своєї дружини, а варягів²⁷. Отже, Олег, очевидно, хотів приховати факт порушення ним клятви, свого віроломства, адже він міг підірвати його авторитет серед війська.

Ми поділяємо думку П.П. Толочка про те, що в Києві стався державний переворот і бояри-зрадники перейшли на бік Олега²⁸. Приводом для перевороту могло бути незадоволення киян тим, що Аскольд мав намір їх охрестити²⁹.

Третій етап мав за мету захоплення земель данників Києва. Після вбивства Аскольда та Діра і встановлення контролю над Києвом, південний слов'янський союз (Куявія) не зміг консолидуватися для боротьби з Олегом, а тому князь досить легко зміг захопити землі древлян, сіверян і радимичів. Найбільший опір Олегу вчинили уличі та тиверці³⁰.

Завоювавши землі інших племен, Олег почав будівництво на їх землях цілого комплексу фортець з тим, щоб тримати населення підконтрольних територій в спокої та стягувати з нього данину³¹. Встановлення данницьких відносин було спрямоване на збільшення князівської скарбниці. Визначивши Київ політичним та економічним центром держави, що формувалася, він замирив не тільки північні, але й південні регіони Київської Русі. Об'єднавши Славію та Куявію в єдине ціле, князь Олег став наймогутнішим керівником держави в Східній Європі.

Захоплення князем Олегом Києва символізувало перемогу влади князівського

роду Рюрика над родом Аскольда, який правив не лише в Куявії, а й підпорядкував собі Славю. Тому не дивно, що князь Олег зробив Київ столицею княжого роду Аскольда і столицею об'єднаної країни. Зміцнивши свою владу в Києві князь, Олег наклав данину і на Славю. Отже, Славя, запросивши Рюрика на князювання та підтримавши Олега в його прагненні захопити Київ, тим самим втратила своє значення як центра північних племен.

Конфлікт Олега з київським князем Аскольдом і Діром був конфліктом князівських династій. Захопивши Київ, Олег у своїй політиці став спиратись не на північний союз племен, які допомагали йому у боротьбі за владу, а на тих, хто міг забезпечити йому утримання влади. Саме тому Київ, а не Новгород, став столицею новоствореної об'єднаної держави.

Визнання киянами князівської влади Олега та поширення її на величезну територію дозволило йому почати організацію підготовки війни проти зовнішнього ворога – Візантії. Облога військом Олега столиці Візантійської імперії – Константинополя в 911 р. дозволила руським купцям вести щорічну торгівлю з греками. Окрім того, Олег отримав велику контрибуцію, що збагатило його воїнів та князівську скарбницю³².

Підготовка до війни з Візантією і сам військовий похід дають нам можливість встановити, як саме формувалися військові функції князівської влади в боротьбі з Візантійською Імперією. Олег зібрав величезне військо: за даними літопису його армія нараховувала близько 80000 вояків, які пересувались на 2000 кораблях³³. Окрім того, в його війську були представники різних племен, які раніше протистояли одні одному. Але йому вдалося зробити з них дисципліновану і достатньо беззатну одиницю. На цьому етапі князь виконував функції головного організуючого центра. Треба думати, що ним було проведено значну і цілеспрямовану роботу, а можливо, навіть, цілу військову реформу щодо керівництва окремими військовими підрозділами. Адже до цього часу літописи не знали більш грандіозного за своїми масштабами та кількістю учасників походу, що, в свою чергу, мало замінити деякі встановлені військові порядки.

Організація облоги Константинополя дає підстави вважати, що Олег був видатним військовим стратегом. Він також проявив себе і досвідченим дипломатом, ведучи переговори з греками. Похід на Константинополь був не розбійницьким походом голої, а походом організованої армії розвиненої країни, який продемонстрував Візантії і всій Європі могутність новоствореної держави. Олег нав'язав Константинополю перемовини з позиції сили, і перемовини завершилися укладенням досить вигідного для русів договору.

Похід на Константинополь зміцнив князівську владу не тільки в політичному, але й в економічному відношенні. Переможний похід на Константинополь не тільки підняв князівський авторитет Олега, але й сприяв об'єднанню представників різних племен, що були у його війську, навколо князівської влади, яка давала змогу їм збагачуватись.

Отже, під час боротьби Олега за Київ, за об'єднання розрізних племен в єдину державу Київська Русь, та під час походу на Константинополь почала формуватись військова функція князівської влади. Здійснення князем військової функції дало можливість створити потужну у військовому відношенні та достатньо в економічному плані стабільну державу Київська Русь.

Мысль, 1987. – С.163-173. **2.** Полное Собрание Русскихъ Летописей (ПСРЛ). Патриаршая или Никоновская летопись. – Т.9. – СПб.: Археографическая комиссия, 1862. – С. 8-9. **3.** Там же. **4.** ПСРЛ. Патриаршая или Никоновская летопись. – С. 15. **5.** ПСРЛ. Псковские Софиевские летописи. – Т.5-6. – СПб.: 1851. – С. 88. **6.** Толочко П.П. Київська Русь. – К.: Абрис, 1996. – С. 39-40. **7.** Фроянов И. Я. Сборник документов по истории СССР. – М.: Высшая школа, 1970. – С. 49. **8.** ПСРЛ. Радзивилловская летопись. – Т. 38. – Л.: Наука, 1989. – С.16. **9.** ПСРЛ. Патриаршая или Никоновская летопись. цитована праця. – С. 9. **10.** ПСРЛ. Устюжские и Вологодские летописи. – Л.: Наука, 1982. – С.17. **11.** Там само. **12.** ПСРЛ. Патриаршая или Никоновская летопись. цитована праця. – С. 8. **13.** ПСРЛ. Лаврентиевская летопись. – Т.1. – СПб., 1846. – С.10. **14.** Брайтчевський М.Ю. Суспільно-політичні рухи в Київській Русі: історична думка в Київській Русі. – Т.1. – К.: Видавництво імені Олени Теліги, 2004. – С.70. **15.** ПСРЛ. Радзивилловская летопись. – С.18. **16.** ПСРЛ. Лаврентиевская летопись. – С.10-11. **17.** ПСРЛ. Радзивилловская летопись. – С.16. **18.** Там же. **19.** ПСРЛ. Устюжские и Вологодские летописи. – С.18. **20.** ПСРЛ. Патриаршая или Никоновская летопись. – С. 9. **21.** ПСРЛ. Радзивилловская летопись. – С. 17. **22.** ПСРЛ. Лаврентиевская летопись. – С.10. **23.** ПСРЛ. Топографическая летопись. – Т. 24. – СПб.: 2-я Государственная типография. Галерная 1,1921. – С. 7. **24.** Толочко П.П. Древняя Русь. Очерки социально- политической истории. – К.: Наукова думка, 1987. – С. 23-24. **25.** Карамзин Н.М. Предание веков. – М.: Правда, 1987. – С.71. **26.** ПСРЛ. Патриаршая или Никоновская летопись. – С. 9. **27.** ПСРЛ. Топографическая летопись. – С.29. **28.** Толочко П.П. Древняя Русь.– С. 24. **29.** Татищев В.Н. История Российская.– Т.1. – М-Л.: Академия наук СССР, 1963. – С.110. **30.** ПСРЛ. Радзивилловская летопись.– С.17-18. **31.** ПСРЛ. Топографическая летопись. – С.8. **32.** ПСРЛ. Лаврентиевская летопись. – С. 12-13. **33.** Там же.